

НАДДНІПРЯНЩИНА ХІХ–ХХ ст.: ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ОСВІТИ, НАУКИ ТА КУЛЬТУРИ

УДК 502.75+58(092)

В. С. Савчук

*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
Дніпро, Україна*

І. Я. АКІНФІЄВ І ПРЕДСТАВНИКИ КИЇВСЬКОЇ БОТАНІЧНОЇ ШКОЛИ: НЕВІДОМІ СТОРІНКИ СПІЛКУВАННЯ

На підставі вивчення різноманітних джерел наведені невідомі дані щодо професійних й особистісних стосунків В. І. Липського, І. Ф. Шмальгаузен та І. Я. Акінфієва й висловлені міркування щодо чинників, які сприяли співробітництву І. Ф. Шмальгаузен та дружбі і творчому спілкуванню В. І. Липського з І. Я. Акінфієвим.

Ключові слова: І. Я. Акінфієв, Київська ботанічна школа, І. Ф. Шмальгаузен, В. І. Липський, професійні та особисті стосунки, чинники спілкування, невідомі інскрипти.

В. С. Савчук

*Днепровский национальный университет имени Олеся Гончара, Днепр,
Украина*

И. Я. АКИНФИЕВ И ПРЕДСТАВИТЕЛИ КИЕВСКОЙ БОТАНИЧЕСКОЙ ШКОЛЫ: НЕИЗВЕСТНЫЕ СТРАНИЦЫ ОБЩЕНИЯ

На основании изучения разнообразных источников приведены неизвестные данные о профессиональных и личных взаимоотношениях И. Ф. Шмальгаузен, В. И. Липского и И. Я. Акинфиева и высказаны соображения относительно факторов, которые способствовали сотрудничеству И. Ф. Шмальгаузен и дружбе, и творческому общению В. И. Липского и И. Я. Акинфиева.

Ключевые слова: И. Я. Акинфиев, Киевская ботаническая школа, И. Ф. Шмальгаузен, В. И. Липский, профессиональные и личные отношения, факторы общения, неизвестные инскрипти.

V. S. Savchuk

Oles Honchar Dniprovsky National University, Dnipro, Ukraine

**I. Y. AKINFIEV AND REPRESENTATIVES OF KIEV BOTANICAL
SCHOOL: UNKNOWN PAGES
OF COMMUNICATION**

The issue of relations between the Ekaterinoslav botanico-geographer and the florist I. Ya. Akinfiev with the representatives of the Kiev botanical school was studied. The lack of knowledge of this topic is shown. The main representatives of this school were identified: I. F. Shmalhausen, professor of botany at Kiev University, and his apprentice in science V. I. Lipsky. The latter subsequently in 1922–1927. was president of the All-Ukrainian Academy of Sciences. Factors that contributed to the establishment of contacts and professional relations by I. Ya. Akinfiev and I. Shmalhausen, were considered. The main component of these contacts was the activity of I. Ya. Akinfiev as a collector of the botanical collections of vegetation of the European flora and the need for assistance from I. F. Shmalhausen in the development of collections of Caucasian vegetation carried out by I. Ya. Akinfiev. Is given Inscripts dedicated by I. Ya. Akinfiev to I. F. Shmalhausen, as well as is disclosed the history of the save monography of I. Ya. Akinfiev's «Flora of the Central Caucasus», donated to I. F. Shmalhausen.

Previously unknown data on the relationship of another representative of the Kiev Botanical School V. I. Lipsky and I. Ya. Akinfiev are presented. Factors that contributed to the rapprochement and friendship of these botanists are considered. The professional interests, the closeness of views on the development of botanical science and the role in this development of plant taxonomy, social origin (both were from clerical family) were identified as the main factors. Intellectual development, knowledge of many languages, ethnography and professional attitude to her, aspiration to create botanical gardens, as centers of conservation of rare and disappearing vegetation, promoted their rapprochement and friendship. Information is provided on joint expeditions of I. Ya. Akinfiev and V. I. Lipsky to the Caucasus with the aim of herbaricization of the Caucasian flora. An attempt was made to determine the beginning of these expeditions. It is shown that V. I. Lipsky highly valued the botanical works of I. Ya. Akinfiev and put them on a par with the works of K. F. Ledebour, F. I. Ruprecht and other famous researchers of the flora of the Caucasus. A number inscripts of V. I. Lipsky's in books, which he presented to I. Ya. Akinfiev, are cited. They testify to the deeply respectful and friendly relations between the future president of the All-Ukrainian Academy of Sciences V. I. Lipsky and the Ekaterinoslav florist and geographer–botanist I. Ya. Akinfiev. The author substantiates the assertion that I. Ya. Akinfiev also belonged to the Kiev school of botanists I. F. Shmalhausen.

Key words: I. Ya. Akinfiev, Kiev Botanical School. I. F. Schmalhausen. B. H. Lipsky, professional and personal relations, factors of communication, unknown inscriptions.

Автор статті давно і послідовно досліджує життя і діяльність Івана Яковича Акінфієва – відомого педагога, флориста і геоботаніка, громадського діяча, який зробив вагомий внесок в усіх сферах своєї діяльності. Предметом даного дослідження є невідомі сторінки спілкування представників київської ботанічної школи І. Ф. Шмальгаузена та В. І. Липського з І. Я. Акінфієвим. Історіографія саме з цього питання фактично відсутня, хоча іншим сторонам життя і наукової діяльності І. Я. Акінфієва, В. І. Липського та І. Ф. Шмальгаузена присвячено низку публікацій. Зокрема, життя академіка В. І. Липського знайшло відбиття в досить значній кількості публікацій, що охоплюють його життєвий шлях і науковий доробок. Але навіть у фундаментальних дослідженнях [4; 5] не згадується прізвище катеринославського ботаніка Івана Яковича Акінфієва [8], з яким Володимира Іпполітовича Липського пов'язували довгі роки як професійних, так і суто особистісних стосунків.



Метою даної публікації є спроба визначити перебіг і характер стосунків відомих вчених-ботаніків І. Ф. Шмальгаузена та В. І. Липського – представників київської ботанічної школи – з одним із катеринославських ботаніків І. Я. Акінфієвим.

Основний цикл праць І. Я. Акінфієва з флори Кавказа відноситься до 90-х рр. XIX ст., коли накопичений ним у подорожах матеріал було піддано теоретичному осмисленню. У І. Я. Акінфієва виникли при цьому великі труднощі у зв'язку з його відірваністю від університетських центрів, навколо яких формувалися наукові школи, в тому числі з ботаніки. І. Я. Акінфієв пізніше (у 1914 р.) зазначав з цього приводу, що «відсутність у провінціальному місті необхідної літератури і гербарних посібників, а також вільного від службових занять часу, заважали автору в його ботанічних заняттях. Тому приходилося надавати розробку збору рослин спеціалістам університетських міст, як, наприклад покійному професору І. Ф. Шмальгаузену, відомому флористу В. І. Липському і авторам розлогої праці з вивчення кавказької рослинності «Матеріали для флори Кавказа», що вийшов вже в кількості 40 випусків» [8, с. 41].

Університетських міст у підросійській Україні на той час налічувалося три: Харків, Київ, Одеса. Одним з найяскравіших представників ботанічної науки в Харківському університеті був А. М. Краснов. На наш погляд, звертатися до нього І. Я. Акінфієв не міг, оскільки досить сильно полемізував з ним з приводу походження й розподілу рослинності на Кавказі. Хоча цікавим є той факт, що І. Я. Акінфієв

єв навіть брав участь у 1890 р. в експедиції професора А. М. Краснова до Сванетії. Як він сам писав у своїх мандрівних замітках, що після кожного дня «ми ретельно все разом розглядали і записували здобуті рослини» [8, с. 39]. До кого ще міг звернутися за допомогою І. Я. Акінфієв?



На той час посаду завідувача кафедрою морфології та систематизації рослин і директора Ботанічного саду Київського університету обійняв Іван Федорович Шмальгаузен (1879 р.), а І. Я. Акінфієв свої перші збори кавказьких рослин здійснив у 1882 р. спочатку в околиці гори Бештау (поблизу Мінеральних Вод). Надалі він розширив свої дослідження до Центрального Кавказу (між Казбеком і Ельбрусом). Погляди І. Ф. Шмальгаузена на ботанічну науку, на значення систематики рослин в її розвитку збігалися з поглядами І. Я. Акінфієва. Тож не дивно, що останній став одним з найактивніших колекторів унікальної гербарної колекції І. Ф. Шмальгаузена

і відповідно почав звертатися до нього з проханням допомогти у розробці своїх зборів кавказької флори.

Флорист і ботаніко-географ І. Я. Акінфієв з 1882 р. по 1912 р. займався дослідженням різних місцевостей Кавказу, як один, так і спільно з А. М. Красновим, В. І. Липським, Ф. О. Алексєєнко, О. В. Павловим.

Його гербарій кавказької флори містив надзвичайно багато рослин, що дало йому підстави висловити свої думки щодо розповсюдження рослинності на Кавказі, зокрема нагорно-ксерофітної. Як зазначалося в роботі [3, с. 23]: «Во «Флоре Центрального і Восточного Кавказу» (1894 г.) И.Я. Акинфиев полемизирует с Н. И. Кузнецовым по вопросу о центре распространения нагорно-ксерофитной растительности, отмечая: «...необходимо признать, что эта прочная, и, вероятно, также древняя здесь растительная формация, как она древняя в Дагестане, так что, по нашему мнению, нет пока достаточ-



ного основания считать родиной ее Дагестан» (с. 135)». Приводиться список растений с вертикальным распространением из 795 видов, 200 из которых приводятся для исследуемой нами территории. Здесь же (с. 305–306) приводятся описания *Saxifraga dinnikii* Shmalh., *S. columnaris* Schmalh. *aba longisiliqua* Schmalh., собранных автором в ущелье Сукан-Су на доломитах Скалистого хребта, диагнозы которых были составлены И. Ф. Шмальгаузенем (1893)».

У контексті нашого дослідження з цього цитування видно, що І. Ф. Шмальгаузен багато в чому допоміг І. Я. Акінфієву розібратися з систематикою рослинності Кавказу. І. Я. Акінфієв у свою чергу зробив детальний опис рослин, названих на честь І. Ф. Шмальгаузена.

І. Ф. Шмальгаузен справив надзвичайно великий вплив на формування І. Я. Акінфієва як ботаніка-науковця. На сьогодні до наукової школи І. Ф. Шмальгаузена зараховують таких відомих вчених-ботаніків, як В. І. Липський, Й. К. Пачоський та М. В. Григор'єв. На наш погляд, є всі підстави вважати й І. Я. Акінфієва приналежним до наукової школи І. Ф. Шмальгаузена.

Свідченням вище зазначеного певною мірою слугує й те, що одну зі своїх основних праць – книгу «Флора Центрального Кавказу», що була опублікована у 1894 р. в «Трудах Харьковского общества испытателей природы» і вийшла також окремих виданням, І. Я. Акінфієв присвятив І. Ф. Шмальгаузену. Ця посвята видрукувана на окремій сторінці на початку книги. Крім того, І. Я. Акінфієв подарував з написом «Глубокоуважаемому Ивану Федоровичу Шмальгаузену признательный автор» примірник книги І. Ф. Шмальгаузену. Після смерті останнього книга була подарована вдовою І. Ф. Шмальгаузена Луїзою Людвігівною відомому українському вченому-ботаніку Є. І. Борзиловському і збереглася в його бібліотеці.



Щодо В. І. Липського, то можна припустити, що їх знайомство відбулося за тих часів, коли В. І. Липський розпочав свої ботанічні екскурсії на Ставропілля і Північний та Центральний Кавказ.



І. Я. Акінфієв розпочав ці екскурсії з метою гербаризації та ботанічних досліджень у 1882 р. Перша ж ботанічна екскурсія В. І. Липського на Кавказ відбулася у 1887 р.

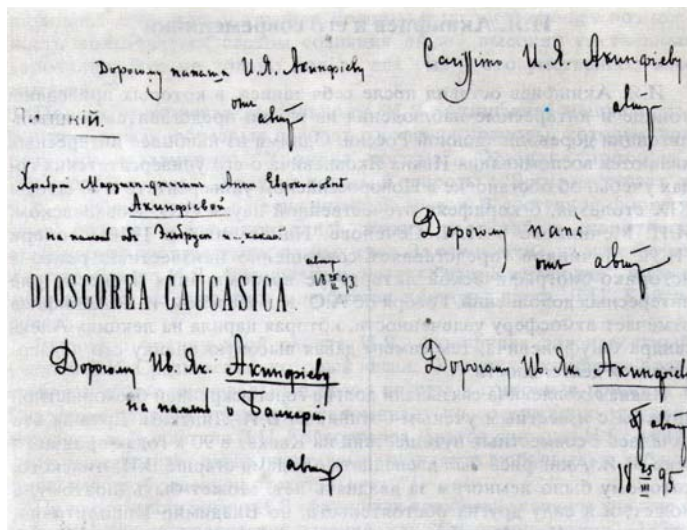
Вирішальними для формування професійних і товариських стосунків між В. І. Липським та І. Я. Акінфієвим стали 1892–1893 рр. Інформація, наведена у книзі [4] свідчить, що у 1892–1893 рр. ботанічні екскурсії В. І. Липського на Кавказ були найдовшими. Зокрема у 1892 р. він провів на Кавказі три місяці. Наше дослідження свідчить, що саме в ці роки він багато екскурсав саме з І. Я. Акінфієвим. Так, влітку 1892 р. вони двічі здійснили екскурсії в альпійську область Кавказьких гір: липень 1892 р. (В. І. Липський, І. Я. Акінфієв, А. В. Павлов) і липень 1892 р. (В. І. Липський, І. Я. Акінфієв). Третя спільна експедиція (в Балкарію влітку 1892 р.) не відбулася, оскільки горці завалили камінням прохід з передгір'я, щоб запобігти епідемії холери, що тоді спалахнула. Але в наступному (1893 р.) вчені протягом 9 днів мандрували по Балкарії, здійснюючи ботанічні збори [1].

І. Я. Акінфієв був на 12 років старший за В. І. Липського. Для молодой людини він мабуть зумів стати авторитетом по життю і людиною, яка була дуже близька В. І. Липському по духу за багатьма чинниками. Може тому, В. І. Липський, звертаючись до І. Я. Акінфієва в листах до нього та й в інших ситуаціях, називав його «отець», або «папаша». Майбутній президент ВУАН був добре знайомий і з дружиною І. Я. Акінфієва, Анною Євдокимівною, яка досить часто супроводжувала свого чоловіка в ботанічних екскурсіях. Підтвердження вище зазначеному знайдено нами в низці інскриптів. Причому інколи вони доволі жартівливі, підкреслюючи невимуснені стосунки між дарителем і тим, кому було подаровано книгу.

Що приваблювало В. І. Липського в І. Я. Акінфієві? Чому дві різні за віком людини так швидко налагодили дружні стосунки і довго підтримували їх? Ретельне вивчення життя, діяльності і творів обох вчених дозволяє висловити такі припущення.

Вони обидва були ботаніками. Але цього замало. Їх зближувало те, що вони, як і В. І. Липський, так й І. Я. Акінфієв, вважали себе належними до ботанічної школи І. Ф. Шмальгаузена, який багато в чому сприяв їх ботанічній діяльності. Немаловажним чинником було й те, що вони дотримувались однакових поглядів як на шляхи ботанічних

досліджень, так і на місце Кавказу в них; однаково оцінювали значимість його флори та її вивченість на той час. Як і В. І. Липський, І. Я. Акінфієв надавав великого значення систематиці рослин. Їхні думки з цього приводу перегукувалися.



Дарчі написи на книгах, подарованих І. Я. Акінфієву
В. І. Липським в різні роки

В. І. Липський зазначав: «Ботаник, который берется за флористические исследования, прежде всего должен быть систематик» [6]. На такий же позиції стояв й І. Я. Акінфієв, вважаючи, що тільки повне ретельне дослідження флори і місцевих умов Кавказу надасть можливість зробити достовірні висновки й узагальнення. Ця думка збігалася з думкою В. І. Липського (Липський, 1899), за якою «... находки, вводящие в флору Кавказа столь разнородные элементы, даже подтропического характера, показывают, что до полного исследования Кавказа еще далеко» [7]. Спорідненість наукових поглядів В. І. Липського й І. Я. Акінфієва підкреслена останнім у 1893 р.: «И мой коллега (В. И. Липский – Автор) и я держимся той мысли, вопреки мнению некоторых петербургских ботаников, что флора Кавказа, как вообще и многие другие отрасли знаний о нем, далеко еще не изучена и не исследована. Об этом было заявлено нами разновременно в печати» [1, с. 3]. Отже, одностайні в науці.

Були й інші чинники особистісного плану. Обидва вони походили з родин священнослужителів, обидва добре володіли мовами, хоча

й навчалися у різних за спрямуванням навчальних закладах. Оскільки І. Я. Акінфієв закінчив Кавказьку семінарію, призначенням якої було нести «слово божє» на Північний Кавказ, там вивчали додатково осетинську, татарську та калмицьку мови. В. І. Липський був сильнішим в інших мовах, але лінгвістичні здібності теж були чинником, який зближував їх.

Був ще один цікавий чинник, який характеризував збіг наукових уподобань цих ботаніків. Якщо звернутися до сучасних досліджень з етнографії народів Кавказу, то фактично жодне з них не обходиться без посилань на... ботаніка Акінфієва, як на людину, яка або вперше, або поряд з іншими дослідниками зробила цінний внесок у ці дослідження. Значна кількість його праць містить відповідні етнографічні й інші описи буття народів Кавказу. Якщо звернутися до праць В. І. Липського, зокрема до його відомої праці «Горная Бухара», знайдемо там багато сторінок, присвячених етнографічним спостереженням. А це, вже, на наш погляд, може бути і результат спілкування В. І. Липського й І. Я. Акінфієва у подорожах по Кавказу, під час яких формувалися уподобання молодого вченого. На жаль, ця сторона діяльності вченого мало відома етнографам.

В. І. Липський високо цінував роботи І. Я. Акінфієва, зокрема книгу «Флора Центрального Кавказа» (1894) [2], присвячену І. Ф. Шмальгаузену. Він ставив її в один ряд із працями К. Ф. Ледебур, Ф. І. Рупрехта та інших відомих дослідників флори Кавказу. Сам І. Я. Акінфієв зазначав, що метою його праці «было вновь разыскать все, что было когда-то и где-то найдено на кавказе, и не только привести виды в систематическую известность, но и распределить их по местобитанию (география и местонахождению (топография))» [2, с. 149]. І. Я. Акінфієв, високо цінуючи внесок свого колеги у ботанічну науку та його ерудованість, після смерті І. Ф. Шмальгаузена неодноразово консультувався у В. І. Липського з питань розробки своїх зборів рослин.

І наостанок щодо ботанічних садів. В. І. Липський та І. Я. Акінфієв і в цьому питанні були одностайними й намагалися створити Ботанічний сад – перший у Києві (вдалося лише в 1935 р.), другий – у Катеринославі у 1900–1914 рр. (вдалося реалізувати у 1928 р., вже після смерті І. Я. Акінфієва).

Фактично невідомі на сьогодні стосунки і співробітництво І. Я. Акінфієва з І. Ф. Шмальгаузенем та В. І. Липським додають нових рис до характеристики цих науковців і свідчать про неповну вивченість їх життя і діяльності.

Бібліографічні посилання

1. Акинфиев И. Я. Девять дней в центре Кавказа / И. Я. Акинфиев. – Екатеринослав, 1893. – С. 3.

2. Акинфиев И. Я. Флора Центрального Кавказа / И. Я. Акинфиев // Тр. общества испытателей природы при Харьковском ун-те. – 1894. – Т. 27. – С. 123–332.

3. Астамирова М. А.-М. Состояние исследований криофильной флоры Центрального и Восточного Кавказа / М. А.-М. Астамирова // Вестник Академии наук Чеченской республики. – 2014. – № 1 (22). – С. 15–28.
4. Доброчаева Д. Н. Владимир Ипполитович Липский / Д. Н. Доброчаева, Г. П. Мокрицкий. – К., 1991. – 216 с.
5. Крецул Н. І. Історико-науковий аналіз діяльності академіка - В. І. Липського в контексті розвитку ботанічної науки в Україні / Н. І. Крецул: дис... канд. іст. наук: 07.00.07 / Нац. акад. наук України, Центр дослідж. наук.-техн. потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва. – К., 2005. – 179 с.
6. Липский В. И. Исследование Северного Кавказа / В. И. Липский // Зап. Киев. о-ва естествоиспытателей. – 1891. – Том 11. – Вып. 2. – С. 38–39.
7. Липский В. И. Флора Кавказа / В. И. Липский. – СПб., 1899. – С. 196.
8. Савчук В. С. Иван Яковлевич Акинфиев / В. С. Савчук. – М., 1996. – 112 с.

Надійшла до редколегії 20.11.2017

УДК 061.6: 001.89: 330.341.1(477)

Н. М. Кушлакова

Західнодонбаський інститут МАУП, Павлоград, Україна

**ПІДТРИМКА ПРОФЕСІЙНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ
ЯК ЕЛЕМЕНТ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ НАУКОВО-
ТЕХНІЧНИХ ОБ'ЄДНАНЬ ПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ
УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)**

На основі широкого кола джерел розглянуто основні напрями діяльності інженерно-наукових об'єднань промислових регіонів України, в основу діяльності яких було покладено ідею об'єднання інженерної спільноти з метою встановлення фахової комунікації, професійної, моральної і матеріальної взаємодопомоги.

Ключові слова: фахова комунікація, професійна підтримка, працевлаштування, матеріальна допомога, безповоротні кошти, стипендії.

Н. Н. Кушлакова

Западнодонбасский институт МАУП, Павлоград, Украина

**ПОДДЕРЖКА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ СПЛОЧЕННОСТИ
КАК ЭЛЕМЕНТ КОРПОРАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ НАУЧНО-
ТЕХНИЧЕСКИХ ОБЪЕДИНЕНИЙ ПРОМЫШЛЕННЫХ
РЕГИОНОВ УКРАИНЫ (КОНЕЦ ХІХ – НАЧАЛО ХХ в.).**

На основе широкого круга источников рассмотрены основные направления деятельности инженерно-научных объединений про-